

Tina Z. Varga Oswald i Marko D. Ek

tvarga@ffos.hr

(Učiteljski fakultet – Osijek, Hrvatska)

NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA U NASTAVI HRVATSKOG JEZIKA NA JEZIKU I PISMU MAĐARSKE NACIONALNE MANJINE

SAŽETAK

Dvojezičnost kao društvena kategorija u školskom sustavu zahtjeva posebnu pozornost stručnjaka. Obrazovanje na jeziku i pismu nacionalnih manjina sastavni je dio cjelokupnog sustava odgoja i obrazovanja. Učenici mađarske nacionalne manjine pripadnici i govornici dva jezika i kultura kojima ne vladaju podjednako, izazov su za onoga koji podučava hrvatski jezik nasuprot materinskog mađarskog jezika. Nekoliko je vrsta i oblika aktivnosti od kojih su neke manje, a neke više uslužne u izradi nastavne jedinice iz hrvatskog jezika prilagodne mađarskoj nacionalnoj manjini. Riječ je o nastavnim sredstvima i pomagalima koji pospješuju aktivno vladanje stranim jezikom – prevladavanje jezičnih prepreka. U radu je prikazan mogući način metodičkoga pristupa interpretaciji lirske pjesme Dragutina Tadijanovića *Dugo u noć, u zimsku bijelu noć* koja je prema planu i programu nastave hrvatskoga jezika uvrštena u sedmi razred osnovne škole.

KLJUČNE RIJEČI: hrvatski jezik, mađarski jezik, dvojezičnost, nastavna sredstva, nastavna pomagala, korelacija, jezične prepreke.

I
Jezični problemi s kojima se suočavaju učenici/ pojedinci odraz su problema s kojima se suočava cjelokupno društvo u kojemu žive. Posljedica toga u proučavanje jezikoslovnih pitanja dvojezičnosti niz je pokušaja njezinog definiranja. U svom članku *Dvojezičnost kao društveni i osobni problem* američki jezikoslovac Einer Haugen navodi nekoliko definicija, pri čemu razlikuje užu i širu definiciju dvojezičnosti (Haugen 1971: 3–11). Uža definicija može se prikazati na primjeru iznesenom u jednom članku Maxmiliana Brauna: „Aktivno, potpuno ujednačeno vladanje dvama jezicima ili s više jezika” (Braun 1937: 115–130). Haugen dodaje kako je „to samo idealan ili teoretski model: u stvari to nitko zaista ne postiže” (Haugen 1971: 5). Šira definicija ukazuje na njezinu veću toleranciju; Robert A. Hall priznaje kao dvojezičnost govornika bilo koga tko „posjeduje bar nekakvo znanje i kontrolu nad gramatičkim sustavom drugoga sustava” (Hall 1967: 13–30). Niz se završava vlastitom Haugenovom definicijom dvojezičnosti kod „točke kada govornik može proizvoditi potpune, razumljive izraze drugog jezika” (Haugen 1971).

Variranje definicije dvojezičnosti, između dvojezičnosti u praksi i one rubne tj. početne i završne dvojezičnosti, ne ovisi samo o vladanju jezikom i udaljenosti odnosno srodnosti dvaju jezika, nego u obzir valja uzeti i društveni i kulturni utjecaj okoline u kojoj se učenik/ pojedinac nalazi. U sredinama u kojima žive dvije skupine sa svojom vlastitom kulturom i vlastitim jezikom, ponajviše ih razdvaja jezik. S obzirom na to da je u radu riječ o mađarskoj nacionalnoj manjini koja u odnosu na spram većinskog stanovništva Republike Hrvatske stupa podređeno, ona ne napušta svoj jezik, nego ga nastavlja upotrebljavati u svakodnevnom životu, kod kuće i među prijateljima, odnosno kao dio međusobne djelatnosti njezinih članova na lokalnoj razini. Iako uža definicija dvojezičnosti predstavlja više njezinu popularnu sliku, šira definicija o kojoj je ovdje riječ zanimljiva je jer opisuje ili dvojezičnost u nastajanju ili dvojezičnost u nestajanju. Stoga upravo učenici mađarske nacionalne manjine pripadnici i govornici dvaju jezika i kultura kojima ne vladaju podjednako, izazov su za onoga koji podučava hrvatski jezik nasuprot materinskog mađarskog jezika.

Obrazovanje na jeziku i pismu nacionalnih manjina sastavni je dio cjelokupnog sustava odgoja i obrazovanja te se temeljni dokumenti obrazovne politike odnose i na ovaj segment obrazovnog sustava. Pravo je pripadnika nacionalnih manjina na odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu nacionalnih manjina kojim se služe, a ostvaruje se temeljem Ustava Republike Hrvatske, Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina (Narodne novine, 155/02.) i Zakona o obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina (Narodne novine, 51/00. i 56/00.). U Republici Hrvatskoj odgoj i obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina provodi se na temelju tri modela organiziranja i provođenja nastave, i to:

Model A po kojemu se cjelokupna nastava izvodi na jeziku i pismu nacionalne manjine, uz obvezno učenje hrvatskog jezika u istom broju sati u kojem se uči jezik manjine. Učenici imaju pravo i obvezu učiti dodatne sadržaje važne za manjinsku zajednicu. Ovaj se model nastave provodi u posebnoj ustanovi, ali ga je moguće provoditi u ustanovama s nastavom na hrvatskom jeziku u posebnim odjelima s nastavom na jeziku i pismu manjine.

Model B po kojemu se nastava izvodi dvojezično. Prirodna se grupa predmeta uči na hrvatskome jeziku, a društvena grupa predmeta na jeziku nacionalne manjine. Nastava se provodi u ustanovi s nastavom na hrvatskome jeziku, ali u posebnim odjelima.

Model C po kojemu se nastava izvodi na hrvatskome jeziku uz dodatnih dva do pet školskih sati namijenjenih učenju (njegovanju) jezika i kulture nacionalne manjine. Dodatna satnica u trajanju od pet školskih sati tjedno obuhvaća učenje jezika i književnosti nacionalne manjine, geografije, povijesti, glazbene i likovne umjetnosti.¹⁾

Četiri su osnovne škole s nastavom na mađarskom jeziku (po modelu A) koje se tiču dvojezičnosti u nestajanju. Riječ je o OŠ *Zmajevac*, *Zmajevac*; OŠ *Lug*, *Lug*;²⁾ Prosvjetno-kulturnom centru Mađara u Hrvatskoj, Osijek i OŠ *Korođ*, *Korođ* u kojima je zabilježen pad broja učenika mađarske nacionalne manjine, dok je broj učenika u modelu B i C (čiji je broj škola znatno veći) stabilan ili u porastu.

1) Vidi: www.nacionalnemanjine.vlada.hr.

2) Znanstveno proučavanje teme ovoga rada temelji se na spoznajama stečenim za vrijeme radnog odnosa u ulozi učitelja hrvatskog jezika (2005, 2006. i 2007.) u OŠ *Lug* u Lugu.

Broj učenika u osnovnoškolskom obrazovanju (model A, B i C) u 2007. i 2008:³⁾

Modeli	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
A	256	233	233	224	208
B	14	14	14	11	8
C	729	753	753	745	783

S obzirom na to da se u spomenutim školama odvija cjelokupna nastava na jeziku i pismu mađarske nacionalne manjine, hrvatski jezik kao predmet jedini je izvor aktivnog učenja hrvatskog jezika kao njima stranog jezika. Većina učitelja predmetne nastave odlučila se za korištenje odobrenih udžbenika prethodno prevedenih, koji su najzastupljeniji u nastavi na hrvatskom jeziku, a za nastavu materinskog mađarskog jezika najčešće koriste udžbenike iz Republike Mađarske. Iako nadležno ministarstvo kontinuirano potiče mađarsku manjinsku zajednicu u izradi što većeg broja autorskih udžbenika, danas ne postoji niti se ukazao zahtjev za izradom udžbenika iz hrvatskog jezika za mađarsku nacionalnu manjinu. Učitelji hrvatskog jezika koriste udžbenike iz hrvatskog jezika, predviđene za učenike polaznike osnovnih škola u kojima se cjelokupna nastava odvija na hrvatskom jeziku.

Iz tih razloga valja ukazati na mogućnost obrade kako pojedine nastavne jedinice, tako i cjelokupnog udžbenika iz hrvatskog jezika, prilagođene jeziku i pismu mađarske nacionalne manjine.

Razna su istraživanja o tome da se ne može uspješno učiti strani jezik na način da se samo sluša učitelj, ma kako on izvorni govornik bio, ili da se samo čitaju knjige o stranom jeziku, ma kako one dobro bile napisane. Za učenje stranog jezika potreban je niz različitih utjecaja i okolnosti uporabe jezika. Za aktivno i pasivno učenje hrvatskog jezika prijeko potrebnog za ovladavanje jezikom – govorom i pisanjem – malo je nastavnih jedinica koji se mogu upotrijebiti iz ponuđenih udžbenika. Nedovoljno je učenike samo izložiti jeziku i nametati ponuđenu nastavnu jedinicu prema planu i programu hrvatskog jezika, njih treba aktivno potaknuti da se s jezikom uhvate u koštac i učine od njega oruđe koje će služiti njihovim

ciljevima. Zato valja pronaći aktivne postupke poučavanja jezika koji će osigurati navedenu svrhu.

II

Nekoliko je vrsta i oblika aktivnosti od kojih su neke manje, a neke više uslužne u izradi nastavne jedinice iz hrvatskog jezika prilagođene mađarskoj nacionalnoj manjini. Riječ je o nastavnim sredstvima i pomagalicama koji pospješuju aktivno vladanje stranim jezikom.

Nastavna sredstva materijalna su sredstva, didaktički oblikovani predmeti, pomoću kojih se utemeljuje proces odgoja i obrazovanja. Nastavna sredstva služe i kao izvori znanja i učenja (Rosandić 2005: 131). Pomoću njih učenici lakše shvaćaju nastavne sadržaje i primaju nove spoznaje. Svaki metodičar, učitelj zainteresiran je za mogućnosti korištenja i ulogu nastavnih sredstava u svakodnevnom nastavnim aktivnostima. Pri upotrebi i korištenju sredstava posebnu pozornost treba pridati njihovom pripremanju prije izvođenja samoga nastavnoga sata tako da se prilikom njihova pravilna korištenja dobiva potpuna uspješnost sata. Njihovu kvalitetnu upotrebu i učestalost korištenja također potvrđuju i krajnji rezultati nastave (Kyriacou 1995: 39). U skladu s time treba napomenuti da pravilnim didaktičkim oblikovanjem sredstava učenicima izvorna stvarnost postaje bliža, a ujedno nastupa i kao *baza za razvijanje daljnje radne sposobnosti* (Poljak 1982: 55–56). U literaturi postoje brojne podjele nastavnih sredstava, međutim, ovom će se prilikom koristiti njihova najzastupljenija podjela, koja je predstavljena i u *Metodici književnoga odgoja* Dragutina Rosandića. Dakle, nastavna sredstva dijele se na četiri skupine, to su vizualna, auditivna, audiovizualna i tekstovna skupina sredstava. Svaka skupina nastavnih sredstava posjeduje mnogo svojih uzoraka.

Osim spomenute podjele nastavnih sredstava, postoji i podjela koju predlaže metodičar Ante Bežen, a koja je također vrlo dobro prihvaćena u teoriji i praksi. Bežen smatra da je primjerenije nastavna sredstva nazivati *izvorima znanja* ili *izvorima odgojno-obrazovnih utjecaja* (Bežen 1989: 54) prvenstveno zbog njihove aktivne uloge u nastavi. Prema tome, izvori znanja u nastavi književnosti dijele se na primarne i sekundarne. Primarni su izvori isključivo oni tekstualni, dok bi sekundarni obuhvaćali sve

3) Vidi: www.nacionalnemanjine.vlada.hr.

ostale izvore: vizualne, auditivne i audiovizualne (Bežen 1989: 54). Bežen ističe dodatan način vrednovanja nastavnih sredstava, riječ je o sljedećem kriteriju: podjela prema medijima (tekstualni, govorni, auditivni, vizualni, audiovizualni), prema stupnju obrazovanja (od predškolskog do visokoškolskog), prema načinu primjene (statični, dinamični) i prema obliku (knjiga, časopisi, ilustracije, crteži, fotografije, itd.) (Bežen 1989: 54).

Nastavna pomagala Vladimir Poljak definira kao *oruđa za rad* (Poljak 1982: 58) prema čemu se lako može ustvrditi osnovna razlika između nastavnih sredstava i nastavnih pomagala. Dakle, nije riječ o istoznačnicama, kako bi se moglo pomisliti, nego o pojmovima koji pokrivaju različite sadržaje u stvarnosti. Nastavna su sredstva, prema navedenom, izvori znanja, dok su nastavna pomagala oruđa pomoću kojih se izvodi nastava. Dakako, jasno je da se u ostvarivanju nastavnih ciljeva sredstva i pomagala isprepleću i međusobno ne isključuju. Upotrebom raznovrsnih nastavnih pomagala nastava postaje dinamičnijom i kreativnijom, a učenici su zainteresiraniji za rad.

Metodičarka Kata Lučić u svojoj knjizi *Prožimanje riječi, slike i glazbe: u metodici književnosti u razrednoj nastavi* iznosi izvrsne teorijske preglede o mnogim metodičkim aspektima. U poglavlju *Nastavni izvori i pomagala* nalaze se osnovne definicije tih pojmova i njihova podjela. Vrlo je korisno u metodičkoj literaturi naići na takva saznanja, s obzirom da zastupljenost pomagala u teorijskim saznanjima i nije tako mnogobrojna. Lučić nastavna pomagala definira kao „neposrednu opremu u suvremenoj jezično-umjetničkoj nastavi. To su različiti uređaji i aparati uz čiju se uporabu rabe i nastavni izvori u suvremenoj nastavi.” (Lučić 2008: 57).

O različitosti tih pomagala svjedoči i podjela koju je Lučić načinila u svrhu njihova grupiranja:

1. elektronski uređaji

- a) videopomagala: dijaprojektor, epiprojektor, grafoskop
- b) audiopomagala: radijski prijamnik, kasetofon
- c) audiovideo pomagala: televizijski prijamnik, videorekorder
- d) uređaji za učenje: računalo, elektronička učionica
- e) strojevi za preslikavanje i umnožavanje

2. svakodnevna nastavna pomagala

- a) učenički pribor za pisanje, risanje i slikanje: olovke, flomasteri, tempere, vodene boje, kistovi, pastele, tuš, glinamol, didaktički neoblikovani materijali
- b) učiteljski pribor: kreda, ploča, glazbeni instrumenti, Orffov instrumentarij.

Iz navedene se podjele uočava da nastavna pomagala pokrivaju mnoga područja suvremenih tehničkih dostignuća. Škola bi se trebala modernizirati kako bi mogla pratiti razvoj znanosti i tehnologije. Takvi tehnički uređaji uključeni su i inače u svakodnevni život učenika i učitelja pa se lako uključuju i u nastavu. U skladu s time, i učenici i učitelji rado se koriste njima, a učitelji potvrđuju i racionalno korištenje vremena za izvorne nastavne aktivnosti i rad. Uz to, imaju mogućnost izbora među pomagalima pa je samim time lakše i osmisliti nastavu.

Od videopomagala najpoznatiji i najučestaliji u korištenju je grafoskop, u najmanjoj mjeri zastupljeni su dijaprojektor i epiprojektor. Radijski prijamnik i kasetofon kao audiopomagala pronalaze svoje mjesto u nastavi književnosti. I to, radijski prijamnik kao mogućnost slušanja radijskih emisija, a kasetofon su danas zamijenili razni *CD playeri* koji su zanimljiviji jer se većina sadržaja za slušanje nalazi na CD-ovima. Televizijski prijamnik i videorekorder, audiovideo pomagala, i dalje pripadaju pomagalima koja su u upotrebi. Televizijski prijamnik omogućuje gledanje raznih filmova, emisija i ostaloga programa književnoga sadržaja, a videorekorder ostaje kao medij pomoću kojega se puštaju filmovi i slični sadržaji snimljeni na videokasetama. Videorekorderi i kasete jesu zastarjeli aparati, ali se ponekad mogu koristiti ukoliko sadržaji snimljeni na kasetama nisu preneseni na disk. Naravno, *DVD playeri* mnogo su popularniji i jednostavniji za upotrebu pa i prevladavaju u korištenju. Što se tiče uređaja za učenje, računala i elektroničke učionice, ponajviše su namijenjeni informatičkim predmetima, stoga se nastava književnosti može poslužiti računalom u smislu pomagala kao medijem koji učenicima prenosi određeni sadržaj. Strojevi za preslikavanje i umnožavanje uvelike olakšavaju pripremu nastavnoga sata, svi se materijali koje učitelj osmisli mogu umnožiti pa svaki

učenik koristi svoj, primjerice, nastavni listić. Strojevi za preslikavanje i umnožavanje još su jedna potvrda moderne tehnologije pomoću koje se svakodnevni poslovi mogu znatno olakšati, a izvođenje nastave postaje modernije i zanimljivije. U takvom sagledavanju teorije postoje ograničenja u praksi gdje se ne nailazi uvijek na dobru materijalno-tehničku opremljenost škole, što bi trebao biti zadatak cijeloga sustava obrazovanja. Nažalost, suvremena je tehnika skupa pa ne postoji mogućnost njezina maksimalna iskorištavanja i zbog tih razloga. Naravno, kada za to postoje i minimalni uvjeti treba ih iskoristiti u najboljoj mogućoj mjeri.

Svakodnevna nastavna pomagala obuhvaćaju učenički i učiteljev pribor koji se koristi u nastavi i koji je neovisan o ostalim pomagalima i sredstvima. U osnovnoj školi razni pribori za crtanje i slikanje, pomoću kojih se razvija učenička mašta i kreativnost, zastupljeniji su negoli u srednjim školama kada se učenici uglavnom koriste priborom za pisanje. Flomasteri, tempere, pastele, tuš, glinamol mogu se ponekad koristiti kao oblici dodatnoga rada, primjerice, u skupinama, kako bi se učenici kreativno izrazili. Učiteljev pribor obuhvaćaju ona nastavna pomagala koja su u svakodnevnoj upotrebi, najčešće su to školska ploča i kreda. Riječ je o pomagalima koja se koriste na svakome satu i samim time nisu neuobičajena. Izvedba je nastave nemoguća bez ploče i krede, unatoč svim modernijim pomagalima.

Bez nastavnih sredstava i pomagala teško je zamisliti suvremeni odgojno-obrazovni proces za učenike polaznike osnovnih škola u kojima se cjelokupna nastava odvija na hrvatskom/ materinskom jeziku, a kamoli za učenike polaznike osnovnih škola u kojima se cjelokupna nastava odvija na mađarskom/ materinskom jeziku. Nastava siromašna sredstvima i pomagalima postaje jednolična, samim time ona gubi na zornosti, višesjetilnosti, zanimljivosti i kreativnosti. Izvore znanja i oruđa za rad potrebno je pojačano uključiti u nastavu hrvatskog jezika mađarske nacionalne manjine, zastupati ih i iscrpiti na svakome satu u redovitoj nastavi, ali i najčešće dopunskoj i manje češće dodatnoj nastavi gdje oni pomažu za učvršćivanje teorijskih i znanstvenih vještina.

Pristupiti hrvatskom jeziku kao stranome jeziku, jer to on i jest u većini slučajeva za mađarsku nacionalnu

manjinu, može uvelike pomoći u otklanjanju poteškoća s kojima se susreću učenici polaznici osnovnih škola u kojima se cjelokupna nastava odvija na jeziku i pismu mađarske nacionalne manjine. Zasluga nastavnih sredstava i pomagala nije samo u tome što učenike čini aktivnim već oni podržavaju i druge procese učenja poput proširivanja govornog konteksta ili raznovrsnosti primjera.

Učitelj hrvatskog jezika⁴⁾ pri pripremi nastavnoga sata mora promišljati i odrediti uspješnu primjenu nastavnih sredstava i pomagala u pojedinim fazama nastavnoga sata ovisno o cilju, nastavnim metodama te metodičkom sustavu. Njegov je prioritet u školama mađarske nacionalne manjine omogućiti ponajprije razumijevanje nastavnog sadržaja, a tek potom obraditi i interpretirati nastavnu jedinicu. Tako upotreba raznovrsnih nastavnih sredstava i pomagala može potvrditi njihov pozitivan odnos prema drugim metodama i postupcima nastavnoga sata, korelaciju s drugim srodnim predmetima, kao i učeničkim konačnim dostignućima.

III

Nakon što je prikazan teorijski pristup dvojezičnosti i dan pregled nastavnih sredstava i pomagala, treba vidjeti kako se dvojezičnost kao odraz svakodnevne zbilje može premostiti u konkretnim situacijama u nastavi hrvatskoga jezika. Kako bi se učenicima tematski i jezično približila određena nastavna jedinica, učitelj se može koristiti raznovrsnim nastavnim sredstvima i pomagalima koja mu pomažu pri prijenosu informacija i učeničkom shvaćanju gradiva. Takav je rad prisutan, gotovo najzastupljeniji, na nastavi književnosti, ali i jezika gdje se učenici susreću s mnogim književnim tekstovima koji su im često nerazumljivi. Interpretacija lirskih pjesama, ili pjesnički odgoj prema Rosandiću, jedna je od najznačajnijih komponenti nastave književnosti na osnovnoškolskoj pa i srednjoškolskoj razini. Osim razvijanja lirskih recepcijskih sposobnosti, lirske memorije, lirske izražavanja i tumačenja lirske pjesme, obogaćivanja misaonoga svijeta i razvijanja ljubavi prema poeziji, učenici uče odrediti bit lirske pjesme, vrstu i strukturu. Tako je u nastavi interpretacije lirske pjesme bitno učenike zainteresirati, prevladati

4) Uvjet pri zapošljavanju na radno mjesto učitelja hrvatskog jezika jest poznavanje mađarskog jezika.

jezičnu prepreku te im pokušati ukazati na sve aspekte koje lirika pruža. Međutim, učenicima dvojezične škole to često može biti otežano zbog nerazumijevanja stihova. U daljnjem dijelu rada bit će prikazan mogući način metodičkoga pristupa interpretaciji lirske pjesme Dragutina Tadijanovića⁵⁾ *Dugo u noć, u zimsku bijelu noć* koja je prema planu i programu nastave hrvatskoga jezika uvrštena u sedmi razred osnovne škole (Bežena–Jambrec 2009).

Primjer jednog od načina interpretacije pjesme ponudit će se kroz oblik interpretativno-analičkoga metodičkog sustava unutar kojega književni tekst postaje temeljnim sadržajem nastavnoga procesa, a interpretacija djela najvažnijim oblikom nastavnoga rada. Doživljajno-spoznajnom motivacijom učenika se usmjerava prema svijetu djela te se njegovo intelektualno, moralno i spoznajno iskustvo integrira u svijet djela. Na taj je način učenik podignut na razinu estetskog subjekta, aktivni je sudionik nastavnoga procesa, a učitelj, treba napomenuti, više nije u ulozi predavača nego organizatora nastavnoga procesa. U takvu načinu primanja književnoga djela očituju se doživljajni i spoznajni procesi, a učenici razvijaju svoju književnu kulturu te razvijaju vlastiti stav i kritičko mišljenje (Rosandić 2005: 204). U interpretaciji pjesme pokušat će se učestalim korištenjem raznovrsnih nastavnih sredstava i pomagala pomoći učenicima u razumijevanju teksta pjesme koja se nalazi ispred njih.

Motivacija na satima lirske odgoja uistinu može biti raznolika i zanimljiva. Budući da Tadijanovićeve pjesme *Dugo u noć, u zimsku bijelu noć* između ostaloga prikazuje i zimski ugođaj, doživljajno-spoznajna motivacija može se osloniti na vizualno nastavno sredstvo. Vizualna sredstva obuhvaćaju ona nastavna sredstva koja služe isključivo za vizualno predočenje i oblikovanje određenih slika u pamćenju, a utječu i na primanje, razumijevanje i interpretaciju književnoga djela. Postoji i podjela vizualnih nastavnih sredstava koja se dijeli u četiri podskupine. Prva podskupina dvodimenzionalna su statična sredstva koja obuhvaćaju: slike, crteže, fotografije, dijagrame, plakate, dijafilmove. Druga su podskupina dvodimenzionalna dinamična sredstva poput: aplikacija, dinamičnih slika, televizijske emisije. Trodimenzionalna statična sredstva

obuhvaćaju: makete, skulpture, zbirke, a četvrtu, posljednju, podskupinu vizualnih sredstava čine trodimenzionalna dinamična sredstva, toj skupini pripadaju: slagalice, računaljke, strojevi, dinamični aparati (Rosandić 2005: 131). Iz navedenoga vidi se da vizualna nastavna sredstva mogu pronaći svoje mjesto u gotovo svim fazama nastavnih sati. Za motivaciju prije interpretacije ove pjesme može se koristiti dvodimenzionalno statično sredstvo kao što je slika. Primjerice, slika poznatog hrvatskoga slikara naivne umjetnosti Ivana Lackovića Croate⁶⁾ *Zima*. Pokazivanjem slike *Zima* učenici pridonose svoje asocijacije i govore na što ih one podsjećaju, a svoje dojmove i rezultate mogu zabilježiti u svoju bilježnicu te ih kasnije predstaviti ostalim učenicima. U takvoj vrsti motivacije učenici mogu ponešto naučiti i o slikaru Ivanu Lackoviću Croati te na taj način uspješno povezati književnost i likovnu umjetnost. Takav oblik motivacije naziva se estetskom, a također ju možemo definirati kao općekulturnim izvorom znanja (Rosandić 2005: 310)

Nakon motivacije slijede najava teksta i njegova lokalizacija, a potom interpretativno čitanje. Nakon slušanja pjesme učenici zapisuju dojmove, osjećaje, misli, ali i nepoznate riječi. Da bi doživljaj bio potpuniji, učenici čitaju pjesmu u sebi i tako se još jednom susreću s tekstem te na taj način pokušavaju shvatiti temu pjesme i njezin „sadržaj”. Objava doživljaja može uslijediti razgovorom: učenicima treba postavljati pitanja o nepoznatim riječima u pjesmi, ako je potrebno pjesmu valja i prepričati, ponuditi moguće sinonime u hrvatskom jeziku, ali sam prijevod valja izbjegavati. Nakon toga slijedi faza interpretacije pjesme. Prije negoli se otpočne interpretacija, učenicima se može pokazati knjiga u kojoj se nalazi pjesma. Knjiga kao vizualno sredstvo s kojim se čitatelj susreće može utjecati na buđenje zanimanja za čitanje. To je razlog zašto se knjiga na nastavi književnosti treba učestalo koristiti. Treba ju pokazati kada god je moguće, a ne samo na satima lektire. Ukoliko je tema nastavnoga sata obrada ulomka nekog romana ili pjesma iz neke zbirke, tada treba doni-

6) Ivan Lacković Croata rođen je 1. siječnja 1932. a preminuo 29. kolovoza 2004. Samouki je slikar, predstavnik hrvatskog naivnog slikarstva, ponajviše je slikao tehnikom ulja na staklu, tradicionalnom tehnikom hrvatskih naivnih umjetnika sjevernih krajeva. Croata najčešće crta pejzaže, figuralne kompozicije, cvijeće, mrtve prirode i prikaze zbivanja iz seoskoga života. Iz njegova bogata umjetničkoga rada proizišle su mnoge slike koje se danas smatraju umjetnički i kulturno visokovrijednima.

5) Dragutin Tadijanović (1905–2007) hrvatski je književnik nazvan „živim klasikom hrvatskog pjesništva” (Z. Zima) u razdoblju modernizma.

jeti pripadajuću knjigu na nastavu. Na taj način nastava postaje zanimljiva i budi zanimanje kod učenika. Ukoliko se govori o stvaralaštvu nekog autora, korisno je donijeti sve njegove knjige koje su učitelju dostupne kako bi učenicima bilo zanimljivije pratiti nastavni sadržaj, a tako se može vidjeti i o kojoj knjizi učitelj govori.

Interpretacija pjesme središnji je dio nastavnoga sata u kojemu bi učenici trebali shvatiti o čemu pjesma govori, prepoznati temu i osnovne motive te njezinu strukturu. S obzirom na to da su učenici samo djelomično shvatili pjesmu zbog jezičnih nejasnoća, učitelj sada detaljnije prolazi s učenicima kroz cijelu pjesmu pokušavajući im dočarati njezin smisao. Takav bi se oblik interpretacije mogao oblikovati kao usporedba svake strofe sa slikama ili crtežima koji predstavljaju pjesnikovu pisanu riječ. Kako bi se lakše predstavio takav način rada treba prikazati pjesmu na vidljivo mjesto da svi učenici vide tekst. To se može učiniti aktivacijom grafoskopa kao nastavnoga pomagala. Grafoskop je, odmah nakon školske ploče, najomiljenije i najčešće primjenjivano nastavno pomagalo u suvremenoj nastavi. Metodičarka Zora Itković napominje da grafoskop omogućuje učiteljima da svoja predavanja poprate bilješkama, crtežima pa i slikama (Itković 1997: 311). Slika se projicira na za to predviđenu i povišenu površinu iza učiteljevih leđa. Ono na što bi učitelj u pripremi prozirnice trebao paziti jest jasnoća napisanoga ili nacrtanoga i dovoljna veličina teksta ili slike. Ukoliko je sadržaj na prozirnici umanjen, kao i u slučaju školske ploče, učenicima je otežano prepisivanje. Treba paziti i na mjesto postavljanja grafoskopa; ono bi trebalo biti postavljeno tako da svi učenici mogu vidjeti projicirani sadržaj. Na taj se način može prikazati tekst pjesme *Dugo u noć, u zimsku bijelu noć* kako bi svi učenici istodobno mogli gledati tekst pjesme i uspoređivati ga sa slikama koje je učitelj pripremio za usporednu analizu i lakše razumijevanje teksta. Kao simbolički prikaz majke koja u tišini noći veze platno može poslužiti slika Celestina Medovića⁷⁾ *Moja majka* koja pokazuje sliku žene prosjede kose. Učenicima se pri prikazivanju slike može predstaviti po-

7) Celestin Medović rođen je 17. studenoga 1857, a preminuo 20. siječnja 1920. Jedan je od najznačajnijih slikara hrvatske moderne. Medovićeve slike vrlo često prikazuju povijesne kompozicije (*Dolazak Hrvata, Splitski sabor*), prihvatio je ideje Vlahe Bukovca i priključio se afirmiranju hrvatske umjetnosti u svijetu.

veznica sa stihovima pjesme: *Dugo u noć, u zimsku gluhu noć/ Moja mati bijelo platno tka/ Njen pognut lik i prosjede njene kose/ Odavna je već zalije suzama*. Iz stihova se može prepoznati lik starice sa slike Celestina Medovića. Učenicima se mogu postaviti pitanja vezana uz sliku majke prikazane u dvama medijima; oni također mogu iznositi svoja razmišljanja. Treću bi se strofu, kao najdužu u pjesmi, moglo predstaviti kroz dva osnovna motiva: seosko dvorište prekriveno snijegom i malo dijete. Motiv seoskoga dvorišta može se dočarati poznatom slikom Ivana Generalića⁸⁾ *Selo zimi* na kojoj je prikazano seoce s nekoliko kuća, drveća i ptica u zimskoj idili. U tu se sliku mogu vrlo lako uključiti stihovi: *Trak lampe s prozora pružen je čitavim dvorištem/ Po snijegu što vani pada/ U tišini bez kraja, u tišini bez kraja*. Bijela boja koja prevladava Generalićevom slikom s malim seoskim kućicama i njihovim dvorištima posve se može poistovjetiti sa stihovima koji ukazuju na spokojnost zimske noći. Motiv maloga djeteta koje spava može se prikazati slikom Vlahe Bukovca⁹⁾ *Sanak*. Riječ je o slici na kojoj je prikazan dječčić koji spava na bijelom jastuku, bijela boja jastuka, kao i nježna pozadina oslikana toplim bojama, simboliziraju mir, tišinu i sigurnost, što učenici jednako mogu prepoznati i u stihovima. Učenicima se može predložiti da zamisle svoju sliku usnulog djeteta te ju pokušaju realizirati nekom slikarskom tehnikom te se i na taj način mogu raditi usporedne analize dvaju medija. Metodička interpretacija lirske pjesme može se završiti posljednjim stihovima: *O, majko žalosna! Kaži što to sja/ U tvojim očima*. Učenici mogu sami odgonetnuti što znači taj stih i slijedom asocijacija zaključiti da je riječ o suzi u majčinu oku. Tužnu staricu izvrsno prikazuje slika Slavka Šohaja¹⁰⁾ *Starica* koja

8) Ivan Generalić rođen je 21. prosinca 1914. a preminuo 27. studenog 1994. Začetnik je suvremene hrvatske naivne umjetnosti, središnja osoba i mentor druge generacije hlebinske slikarske škole. Usavršio je tehniku slikanja na staklu. Njegov učitelj bio je Krsto Hegedušić, hrvatski majstor-slikar.

9) Vlaho Bukovac rođen je 4. srpnja 1855. a preminuo 23. travnja 1922. Studirao je u Parizu, a dugi niz godina bio je profesorom na Likovnoj akademiji u Pragu. Njegovo zagrebačko slikarsko djelovanje obilježeno je početkom novoga razdoblja u hrvatskom slikarstvu. Danas se smatra začetnikom i glavnim predstavnikom hrvatske moderne, kao i hrvatskoga slikarstva uopće.

10) Slavko Šohaj rođen je 8. lipnja 1908. a preminuo 1. ožujka 2003. Studirao je na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu u klasi profesora Vladimira Beca i Ljube Babića. Svoj slikarski talent dodatno je oplemenio boravci u Parizu od 1931. do 1932. godine. Šohajevo slikarstvo nastalo je pod velikim utjecajem francuskih slikara Paula Cézannea i Henrija Matissea.

prikazuje staru ženu tužna lica. Kao još jedna mogućnost dočaravanja središnje teme pjesme javlja se u korelaciji s mađarskim jezikom. Učenicima valja pročitati pjesmu mađarskog književnika Attila Józefa¹¹⁾ *Mama*. Riječ je o književniku koji je poetološki i generacijski sličan hrvatskom književniku Dragutinu Tadijanoviću. Silina riječi i tona, lirsko ozračje opisa majčine veličine, prizivanje tako nedostajale i nenadoknadle, sjeta koja oživljava pokojnu, umirujući motiv uspavanke, samo su neka od zajedničkih obilježja obostrano prisutnih.

Slijed pet umjetničkih slika i pjesma mađarskog književnika Attila Józefa *Mama* koji su pripomogli učenicima shvatiti pjesmu Dragutina Tadijanovića *Dugo u noć, u zimsku bijelu noć* pokazuje visoki stupanj razvijenih mogućnosti korelacije s likovnom umjetnosti, ali i mađarskom književnosti. Učenici na taj način ne uspijevaju samo jasnije shvatiti bit pjesme nego i naučiti ponešto o likovnoj umjetnosti i poznatim imenima hrvatskoga slikarstva, ali podsjetiti se na nastavno gradivo iz mađarskog jezika koje se također obrađuje u sedmom razredu. Na taj se način slika i pjesma kao nastavno sredstvo izvrsno uklopila na sat hrvatskoga jezika i književnosti u sedmome razredu osnovne škole koju pohađaju učenici kojima se nastava održava na mađarskome jeziku i kojima korištenje hrvatskoga jezika često zadaje poteškoće. Slike koje su korištene tijekom interpretacije pjesme mogu se pripremiti na prezentaciji odnosno slikokazu koja se učenicima pokazuje putem računala. Na taj način na sat je uključeno još jedno nastavno pomagalo, što je izuzetno bitno. Upotreba računala na nastavi najčešća je pri prikazivanju *PowerPoint* prezentacija, slikokaza koje učitelji mogu koristiti u razne svrhe. Slikokazi najčešće pomažu pri obradi nastavnoga gradiva kada se na njima ispisuje sadržaj vezan uz nastavnu jedinicu u obliku bilježaka ili natuknica koje učenici mogu zapisivati u svoje bilježnice. Isto tako, na slikokazima se mogu naći i zadaci za vježbu i ponavljanje. Korištenje slikokaza u nastavi književnosti, ali i nastavi općenito, postalo je učestalo, stoga treba odrediti njegov osnovni način korištenja. Metodičarka Karol Visinko ističe da je „*PowerPoint* prezentacija izvrsna inačica sažimanja biti izlaganja u riječi

i sintagmama (manje u rečenicama) kojima se najčešće oblikuju natuknice” (Visinko 2010: 273). Naravno, osim natuknica i bilježaka na slikokazima se mogu naći i slike, crteži i sl., kao što je navedeno u primjeru interpretacije Tadijanovićeve pjesme.

Pri kraju interpretacije učenike se može pitati što su saznali o pjesmi i kako su ju doživjeli. Također bi trebali moći odrediti temu pjesme, osnovne motive i vrstu. Što se tiče stilskih sredstava, u pjesmi učenici mogu pronaći asonancu, aliteraciju, ponavljanje, metaforu, alegoriju. Ritam pjesme učenici mogu povezati sa slikama koje su vidjeli i zaključiti da je ritam usporen i polagan te ga mogu povezati s uspavankom. Sve te bilješke učitelj bi trebao zabilježiti na školsku ploču, a učenici u svoju bilježnicu. Općenito, školska je ploča jedan od općenitih simbola škole, zasigurno jedan od najstarijih nastavnih pomagala, ali nikako nije zastarjela. Ploča kao i ostala nastavna pomagala ima ulogu prijenosnika gotovih sadržaja, a njezina uloga u nastavi opravdava se nastavnim situacijama, metodama i sustavima (Bežen 1989: 68). Metodičarka Itković u svojoj *Metodici* posvećuje potpoglavlje školskoj ploči i između ostaloga upozorava da učitelj treba, ukoliko se odluči za korištenje ploče pri izvođenju nastavnoga sata, paziti na sistematičnost i red zapisanoga na ploči (Itković 1997: 322). Time se ogleđa učiteljeva sposobnost zapisivanja bitnoga te smisao za pisanje i crtanje, ukoliko je potrebno. Svaki učitelj koji koristi školsku ploču u svome radu zna da ono što je na njoj zapisano mora biti dovoljno jasno vidljivo iz posljednje klupe, tako svi učenici vide ono što učitelj tumači i istodobno bilježi na ploču. Ukoliko sadržaj napisan na ploči nije vidljiv svim učenicima tada je beskoristan i ploča kao nastavno pomagalo nema svoju opravdanu ulogu. Školsku ploču treba maksimalno iskorištavati jer se time potvrđuje učiteljeva aktivnost u izvođenju nastavnoga sata. K tome, ono što učitelj bilježi na ploču, učenici prepisuju u svoju bilježnicu. Time im ostaje pisani trag o obrađivanoj nastavnoj jedinici što kasnije jamči sigurno polazište u učenju gradiva. Školska ploča uvijek mora biti uredna, ona je ogledalo rada učitelja, ali i uzor učenicima kako će ju „preslikati” u svoju bilježnicu.

Nakon interpretacije pjesme slijedi sinteza koja ima svrhu uopćavanja i usustavljivanja procesa doživljaja, us-

11) Attila Józef (1905–1937), mađarski književnik koji je uz Andrea Adyja najviši domet mađarske književnosti 20. stoljeća.

poređivanja, istraživanja i zaključivanja onoga o čemu je bilo riječi. Kako bi učenici još jednom čuli pjesmu, utvrdili njezin ritam, nakon pojašnjene manje poznate riječi, uočene teme i motiva, može poslužiti zvučni zapis pjesme. Zvučni su zapisi uvijek dobrodošli na satima književnosti jer učenici mogu čuti još jedan oblik govorne interpretacije pjesme. Zvučni zapisi pripadaju auditivnim nastavnim sredstvima. Osim ljudskoga glasa, u nastavu književnosti unose se razna auditivna nastavna sredstva pomoću kojih se upotpunjuje nastavni sadržaj. Putem auditivnih sredstava prenose se umjetnički tekstovi, informacije o piscima, književnim teorijama i pojavama. Učenicima su takvi oblici zanimljivi jer slušaju nepoznati glas koji im tumači novo gradivo ili daje informacije u svezi s nastavnim temom. Autor knjige *Didaktika* Vladimir Poljak napominje da slušni izvor znanja u učenicima budi zanimanje za slušanje i uočavanje novoga, ali da nikako ne treba zanemariti najvažniji auditivni izvor znanja – živu riječ učitelja i ostalih osoba uključenih u izvođenje nastave (Poljak 1982: 57). Govor je temeljna metoda rada u nastavi pomoću koje se razvija odnos između učitelja i učenika, pri čemu treba napomenuti da se dijalogu daje prednost ispred monologa. Kada je zvučni zapis u ulozi sinteze, onda je njegova uloga podsjetiti na ono što je u pjesmi rečeno, čuti još jednom pjesmu nakon što je interpretirana te na taj način učenika još jednom podsjetiti na njezinu poruku i smisao.

IV

Prema navedenim spoznajama, uočava se da nastavna sredstva i pomagala imaju veliku važnost za uspješno provođenje nastavnoga procesa. Osim umanjivanja jezične prepreke, uz njih učenici usvajaju osnovna, ali i dodatna znanja, produbljuju svoj odnos prema književnoj umjetnosti, i hrvatskoj i mađarskoj, razvijaju sve grane književne znanosti, ali i vlastito kritičko mišljenje. Nastavna sredstva i pomagala služe kao izvorišta iz kojih učenici dobivaju nove informacije, proširuju svoj rječnik, i u tome su slučaju sredstva i pomagala koja su uz živu riječ učitelja vrlo bitna. Budući da se nastava književnosti, kao ujedinjenje umjetnosti i znanosti, uključuje u sve oblike odgojno-obrazovnog procesa (redovitu i izbornu nastavu, izvannastavne pa i izvanškolske aktivnosti), vr-

lo je lako povezati ju i s drugim umjetnostima i znanostima. U ostvarivanju takvih nastavnih korelacija, što je svakako tekovina suvremene metodike, bitno je uključiti sve izvore koji se temelje na novim spoznajama: glazbena i slikarska djela, knjige, radni listići i sl. Učestalim korištenjem nastavnih sredstava i pomagala učenicima se mađarske nacionalne manjine omogućuje da se kompleksnije estetski i emocionalno razvijaju i izražavaju, da uočavaju raznovrsne mogućnosti stvaralačkoga reagiranja i da svestranije promatraju svekolike životne pojave prenesene u umjetnički i znanstveni izričaj na njima razumljiviji i bliži način.

Prema saznanjima do kojih se došlo u istraživanju o provođenju nastave hrvatskoga jezika u školama mađarske nacionalne manjine uočava se da je takva nastava vrlo složena zbog jezičnih prepreka kod učenika. Model A prema kojemu se cjelokupna nastava izvodi na jeziku i pismu nacionalne manjine, uz obvezno učenje hrvatskog jezika u istom broju sati u kojem se uči jezik manjine, a učenici imaju pravo i obvezu učiti dodatne sadržaje važne za manjinsku zajednicu, najsloženiji je oblik takvog provođenja dvojezičnosti. Nastavu hrvatskoga jezika često je nemoguće provoditi uobičajeno pa u takvom radu treba omogućiti što jednostavniji prijenos informacija i novih znanja. To se može poboljšati učestalim korištenjem nastavnih sredstava i pomagala koja pojačavaju učenikovu zainteresiranost za nastavno gradivo, ali i dodatno pojašnjavaju ono manje jasno. Takav je oblik rada prikazan na interpretaciji pjesme *Dugo u noć, u zimsku bijelu noć* koja svojim stihovima može privući pažnju učenika i zainteresirati ih pri interpretaciji. Kako bi se bit pjesme jasnije prikazao te kako bi se lakše došlo do teme pjesme, njezinih motiva i stilskih sredstava u interpretaciji pjesme mogu se koristiti dodatna nastavna sredstva i pomagala koja pojašnjavaju stihove. U takvu tumačenje lirske pjesme korištena su sljedeća nastavna sredstva: zbirka pjesama u kojoj je objavljena pjesma *Dugo u noć*, zvučni zapis pjesme, pjesma mađarskog književnika Attila Józsefa *Mama te slike hrvatskih likovnih umjetnika*, i to sljedećim redom: Ivan Lacković Croata *Zima*, Celestin Medović *Moja majka*, Ivan Generalić *Selo zimi* i Slavko Šohaj *Starica*. Od nastavnih pomagala pri metodičkoj interpretaciji koriste se ni grafoskop, školska ploča i prezentacija.

LITERATURA

- Bežen, Ante (1989). *Znanstveni sustav metodike književnog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školske novine.
- Bežen, Ante i Jambrec, Olga (2009). *Hrvatska čitanka, za VII razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Braun, Maxmilian (1937). Beobachtungen zur Frage der Mehrsprachigkeit. *Göttingische Gelehrte Anzeigen* 199.
- Hall, Robert A. (1967). Bilingualism and Applied Linguistics. *Z. f. Phonetik und allgemeine Sprachwisswnschaft* 6.
- Haugen, Einer (1971). Dvojezičnost kao društveni i osobni problem. U: Rudolf Filipović (ur.) *Aktivne metode i moderna pomagala u nastavi stranih jezika: predavanja i referati održani na 10. kongresu FIPLV u Zagrebu, 5–9. 4. 1968*. Zagreb: Školske novine.
- Haugen, Einer (1953). *The Norwegian Language in America: A Study of Bilingual Behavior*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Itković, Zora (1997). *Opća metodika nastave*. Split: Književni krug.
- Kyriacou, Chris (1995). *Temeljna nastavna umijeća, Metodički priručnik za uspješno poučavanje i učenje* (prevela: Božica Jakovlev). Zagreb: Educa.
- Lučić, Kata (2008). *Prožimanje riječi, slike i glazbe: u metodici književnosti u razrednoj nastavi*. Zagreb: Školske novine.
- Poljak, Vladimir (1982). *Didaktika*. Zagreb: Školske novine.
- Rosandić, Dragutin (2005). *Metodika književnog odgoja, Temeljci metodičko-književne enciklopedije*. Zagreb: Školske novine.
- Visinko, Karol (2010). *Pisanje, jezično izražavanje u nastavi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školske novine.
- www.nacionalnemanjine.vlada.hr

Tina Z. Varga Oswald i Marko D. Ek

TEACHING MATERIALS AND EQUIPMENT OF CROATIAN LANGUAGE LECTURE IN THE LANGUAGE AND SCRIPT OF HUNGARIAN NATIONAL MINORITIES

Summary

Bilingualism, as a social category within the educational system, requires special attention of professionals. Education in the language and script of national minorities is a part of an overall educational system. Pupils belonging to Hungarian minority in Croatia speak two languages, which they do not master equally, and are therefore considered as a challenge group to a teacher who teaches Croatian language opposite to native Hungarian language. There are several types of teaching activities that can be used for preparation of Croatian language lecture units for Hungarian minority pupils. These refer to teaching aids (teaching materials and equipment), which contribute to successful learning of foreign language and overcoming of linguistic obstacles. This paper presents a possible methodological approach to interpretation of the Dragutin Tadijanović's lyric *Dugo u noć, u zimsku bijelu noć*, which is taught to pupils in the 7th elementary grade, according to the plan and teaching program for the Croatian language teaching.

Key Words: Croatian language, Hungarian language, bilingualism, teaching materials, teaching equipment, correlation, linguistic obstacles.